

Грипенко Олександра Петрівна
*асистант Київського національного
педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

ЮРИДИЧНІ ФІКЦІЇ: ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС

Поняття „юридичні фікції” є загальнотеоретичним поняттям. Отож, у широкому розумінні юридичні фікції – це інструменти в юридичній техніці, інтелектуальні методи абстрактного характеру, які використовуються для аналітичної роботи в різних галузях знань [3, 221].

Використання фікції веде до закріплення висислу у праві. Проте, при розгляді фікції в історичному ракурсі, можна стверджувати, що вони відігравали винятково важливу роль при утворенні правової системи та норми як спеціальний юридичний метод, який передбачає певну абстракцію порівняно з іонучими в дійсності складовими правовідносин та з самими правовідносинами. Тобто, для архаїчних та зародкових правових систем фікції були типовими. Деякі науковці саме тому мають таку думку, що на сучасному етапі розвитку права застосування фікції поступово зменшується. Відтак, варто зазначити, що фікції переживають «друге дихання» і займають значне місце в процесі законотворення, оскільки законодавці прагнуть універсалізувати правові норми, що регулюють постійно зростаюче коло суспільних відносин, прагнучи вивести правові норми на рівень загальних засад та принципів [3, 221-222].

Уттевим аспектом регулювання поведінки найдавніших людей була міфологія, яка вказує ділком конкретні правила, що покладені в основу моралі, норми поведінки обшчинників, аже як міфологічному мисленню, так і мисленню раціоналістичному, властива та сама логіка [6, 128]. Налевно, одним з найпоширеніших видів правових фікцій у Стародавньому світі був міф. Так, згідно переказу з прелької „миф” тумачиться як: 1) оповідь, що передає уявлення стародавніх народів про походження світу; 2) вигадка [11, 387]. Що ж стосується староруського права, то міф при його зародженні відіграв значну роль, що знайшло своє відображення на подальшому утворенні у Середні віки вітчизняної правової думки. Т.Є. Капокова про це зазначає: «Безперечним є той факт, що упродовж XIV – на початку XVI ст. релігійно-історична ідеологія (у вигляді її міфів і теорій) була причетною до багатьох актів і тенденцій у становленні і розвитку московського права» [5, 16].

Одними з найперших фікцій у історії права можна вважати фікції права Стародавнього Риму. Тобто, юридична фікція знайшла своє відзеркалення римськими юристами у засобі юридичної техніки. Так, наприклад, юридичною фікцією, що виражена була за допомогою закону, був встановлений Корнеліусом Лсіо legis Corneliae. Згідно римського звичаю, якщо вільний громадянин ставяв рабом, то усі права та якості суб'єкта права були у нього відібрані. А отже, після нього не могло наступити спадкування, за умови, якщо хтось помирав у полоні, тому що неможливо спадкування після раба. Отже, дана фікція була необхідною та зазначеною для захисту прав спадкоємців – римських громадян. Ця фікція виражалась у тому, що пологнений помер вільним у свій момент свого полону, внаслідок чого, якщо він залишив тоді заповіт, він зберігався в силі, якщо ні, то спадкували спадкоємці за законом [10, 300-301]. Отож, фікції у римському праві застосовувались як засіб для більш швидкого та простого вирішення юридичних питань. Зразками фікції в римському праві є: не можна вважати майном те, що приносить більше шкоди, ніж користі; річ не вважається повернутою, якщо була повернута в гіршому стані; незрозумлі слова в заповіті вважаються ненаписаними та ін. [1, 383, 391, 395, 429].

Способом втілення фікції у римському публічному праві такі науковці як О.А. Курова, Є.Ю. Марохін зазначають закон консулів Папія і Пупія, який спрямовувався на активізацію укладання шлюбу та народження дітей римськими громадянами. Згідно цього закону спадок залежав від кількості дітей, що були народжені у шлюбі та іонування укладеного шлюбу. Згідно цього закону чоловікам (від 25 до 60 років) та жінкам (у віці від 20 до 50 років) необхідно бути у шлюбі та мати дітей. Якщо подружжя було бездітним, спадок міг бути набутий подружжям у вигляді його третини. Отож, умовою, за якою чоловік не вважався бездітним, було необхідне мати одну дитину, жінці – трьох, вільновидпущеннику – чотирьох дітей [7, 13]. Таким чином, у Стародавньому Римі, утворилася правова думка щодо того, що фікції застосовувались у публічному та приватному праві як знаряддя юридичної техніки, яке необхідним було, перш за все, для того, щоб в результаті суперечки швидше, точніше розв'язувалась проблема та знаходилася певна відповідь.

Ширше застосування фікції мало місце у середньовічному праві. Значний результат правової думки у державах Середньовічної Європи мав вигляд започаткування, формування систематизованих правових актів, які були першими. Зразком квазікодекса можна назвати Органони (Франція), Орлонанс – це акт глави держави, який відноситься до сфери законодавчої діяльності, проте він є таким, що приймається через виняткові причини. Франція характеризувє Орлонанс як акти уряду, які підписані главою держави та приймаються у послідовності делегованого законодавства (ст. 38 Конституції Франції 1958 р.) [2, 405].

Свій внесок у формування наукової думки про юридичні фікції зробили Д.І. Мейер та Г.С. Мен. Так, Г.С. Мен вважав за дійсне, що правові фікції мали чималі заслуги у справі протидії формалізму права, але, так само як і Д.І. Мейер, категорично виступає проти використання їх в сучасному йому законодавстві: «було б негідно нашого часу досягати ... добродійної мети за допомогою такої грубої брехні, як юридична фікція» [9, 22; 7, 17]. Такий науковець як Г.Ф. Дормидонтов із науковою думкою про значення фікції у праві Д.І. Мейера та Г.С. Мена не погоджувався: «дуже важлива історична роль фікції в минулому ... вказує саме на те, що нині немає потреби законодавству і науці відмовлятися від цього засобу, яке зробило такі важливі послуги люкству» [4, 134; 7, 181]. Дослідник С.А. Муромцев зазначає, що «більшість фікцій утворювались тому, що без них дозволяло б ламати лад сталих понять – робота, яка могла здаватися римським юристам надто важкою і зовсім непотрібною» [8, 366; 7, 181].

Що ж стосується застосування юридичних фікцій у радянський період, то проблемі юридичної фікції приділялася незначна роль. Фікції використовувалися в законодавстві лише тоді, коли інші засоби були вичерпані. Як зазначав Д.С. Явич, «наша законодавча практика з принципівих міркувань відмовлялася від використання даного юридико-технічного засобу. Радянському суду, так само як і всім іншим правосудовним органам, немає необхідності користуватися фікціями, «підводять» факти дійсності під поняття (формули), що не відповідають або прямо протилежні цим фактам» [12, 129-130].

Отже, певні базові положення сучасного права беруть початок від умовних (фіктивних) припущень, на зразок: якщо не дозволено зний умисел, завжди передбачається сумнінність, якщо не буде доведено протилежне, кожен вважається чесним [1, 383].

Таким чином, можна констатувати, що юридичні фікції займали різне місце у своїх етапах становлення, а саме: то їх сприймали з позитивної точки зору, то з негативної, проте юридичні фікції залишалися та залишаються важливими засобами в юридичній техніці. За допомогою юридичних фікцій досягається стійкість, ясність у праві. Відтак, важливими юридичні фікції є для формування норм права та самої правової системи, а саме для регулювання суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Бартошек М. Римское право: (Понятия, термины, определения). – М.: Юрид. лит., 1989. – 447 с.
2. Большой юридический энциклопедический словарь / (сост. А. Б. Бархини). – М.: ИНФРА-М, 2000. – 405 с.
3. Величко О. Юридичні фікції в цивільному праві / О. Величко // Наукові записки. – 2003. – Том 22. – Част. II. – С. 221-223.
4. Дормидонтов Г. Ф. Классификация явлений юридического быта, относимых к случаям применения фикций / Г. Ф. Дормидонтов. – Казань: Типо-литография Императорского Университета, 1895. – 176 с.
5. Канюкова Т. Е. Основные этапы становления и развития российского права: иллейно-теоретические истоки и политико-юридическая практика IX–XIX вв.: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец.: 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений». – СПб., 2001. – 16 с.
6. Ковлер А. И. Антропология права: учебник / А. И. Ковлер. – М.: Норма, 2002. – 468 с.
7. Мардохин Е. Ю. Юридическая фикция в современном российском законодательстве / Дис. к.ю.н. 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. – Ставрополь, 2004. – 179 с.
8. Муромцев С. А. Гражданское право Древнего Рима / С. А. Муромцев. – М.: тип. А. И. Макошова и К., 1883. – 697 с.
9. Мэн Т. С. Древнее право. Его связь с древней историей общества и его отношение к новейшим идеям / Т. С. Мэн. – СПб.: Д. Е. Кожанчиков, 1903. – 312 с.
10. Покровский И. А. История римского частного права / И. А. Покровский. – СПб.: Изд.-торговый дом «Легитим Сад», 1998. – 555 с.
11. Современный словарь иностранных слов: ок. 4000 слов и словосочетаний / (сост. И. В. Нецвета). – М.: АСТ, 1999. – 538 с.
12. Явич Л. С. Право – регулятор общественных отношений в СССР / Л. С. Явич. – М.: Госорбиздат, 1957. – 142 с.